

yer almakta olup kapısı içeridendir. Yapı XVII ve XVIII. yüzyılda çıkan şehir yangınlarında büyük zarar görmüştür. 1169 (1755-56) yılında III. Osman tarafından esaslı bir şekilde tamir edilen camide mihrap ve minber yenilenmiştir. Cami 1766 depremi dolayısıyla 1785'te, 1827 yangını dolayısıyla 1828-1829'da tekrar onarım görmüştür. Hünkâr mahfili de bu dönemde II. Mahmud tarafından ilâve ettirilmiştir. 1936-1940 yıllarında Vakıflar İdaresi'nin gerçekleştirdiği geniş kapsamlı bir tamirden sonra yapının minaresi de bugünkü halini almıştır. Yine bu çalışmalar sırasında mahfili teşkil eden ahşap kısımlarla daha önceden kesme ve yontma taş bloklarının üzerine konulan sıvalar kaldırılmış, kalem işleri ve alçı pencere-ler yenilenmiştir. *Hadikatü'l-cevâmi'*-de caminin avlusundaki çeşme ve sebilin Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir.

Mihrabının önünde yer alan türbe 1473 yılında inşa edilmiştir. Gösterişsiz giriş kapısı üzerinde üç satırlık inşa kitâbesiyle birlikte 1730 tarihli bir tamir kitâbesi de bulunmaktadır. Sekizgen planlı türbe kasnaksız bir kubbe ile örtülüdür. Sekizgenin her yüzü saçak kornişine kadar yükselen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve içindeki silmeli ikinci bir çerçeve- de altı üstlü iki pencere vardır. Birer silmeyle çevrili alt pencereler dikdörtgen olup sivri kemerli alınlıklıdır. Üst pencereler ise sivri kemerlidir. Cephelerde alt pencerelerin üstüne kadar olan bölüm sade köfeki taşı ile, daha yukarısı çini kakmalı olarak düzenlenmiş, köfeki taşlarının oyulması ve bu yuvalara aynı biçimde firûze ve lâcivert renklerde çinilerin yerleştirilmesiyle süslenmiştir. Selçuklu üslûbundaki çini süslemeleriyle İstanbul'un yegâne eserlerinden biri olan Mahmud Paşa Türbesi'nin içi çok sadedir. İç zeminde yer alan ahşap döşemenin altında özgün tuğla döşeme bulunmaktadır. Tür-

benin ortasında mermer bir kaide üstünde Mahmud Paşa'nın sandukası, kapı tarafında oğluna ait daha küçük bir sanduka yer alır. Yapı 1827'de ve 1949-1950 yılları arasında restore edilmiş, bu çalışmalar sırasında çini kaplamalara dokunulmamıştır. Cami ile türbe arasındaki hazirede saray mensuplarıyla yüksek derecede din ve devlet adamlarının kabirleri bulunmaktadır.

Caminin batısında bulunan ve kapısındaki kitâbe 871 (1466-67) tarihini gösteren Mahmud Paşa Hamamı, Edirne Tah-takale Hamamı ile başlayan büyük hamam ölçüsünün devamı niteliğinde zengin bir örnektir. İstanbul'un en eski hamamlarından biri olan yapı çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Kadınlar kısmı 1755'teki bir yangında harap olmuş ve 1878'de yıktırılarak yerine Abud Efendi Hanı yapılmıştır. Bugün mevcut olan erkekler kısmının soğukluğu mukarnaslı kapı nişi ve cephesiyle âbidevi görünüştedir. 27 m. yüksekliğinde ve 17 m. çapındaki kubbesi aydınlık fenerli olup mukarnaslı tromplarla duvarlara oturur. İliklik ile soğukluk bölümü arasına helâlar yerleştirilmiştir. İliklik iki eyvanlı ve iki köşe hücrelidir. Küçük bir kubbe ile örtülü mekânın soğukluk yönünde dilimli yarım kubbeli düzeni oldukça ilginçtir. Sıcaklık bölümü beş yönde nişleri olan bir sekizgen, buraya açılan iki yan eyvan ve eyvanların iki yanında yer alan dört halvet hücresi şeklinde tasarlanmıştır. Yapı 1953'te restore edildikten sonra bir süre yine hamam olarak kullanılmış, ardından bir depoya, 1990'lı yıllarda çarşıya dönüştürülmüştür.

Mahmud Paşa'nın birinci sadrazamlığı sırasında (1456-1467) hamamla birlikte yapılmış olduğu düşünülen Mahmud Paşa Hanı (Kürkçü Han) XV. yüzyıldan kalan tek han örneğidir. İki katlı ve iki avlulu yapı bugün daha çok Kürkçü Han olarak bilinmektedir. Vaktiyle kare planlı büyük avluda Hacı Küçük tarafından yaptırılan bir mescid bulunuyordu. Daha ufak olan kuzeydeki avlu çok harap olmuştur. XVII ve XVIII. yüzyıllarda çıkan yangınlarda zarar gören yapı birçok defa onarılmıştır.

877'de (1472-73) yıllarında inşa edilen Mahmud Paşa Medresesi caminin doğusundadır. XX. yüzyılın başında yıkılmış olan yapıdan bugün sadece 6,80 x 7,50 m. ölçülerindeki dershane kalmıştır. Planı pek bilinmese de İstanbul'un büyük medreselerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Yapının dershane dışında kalan arsasında bir ilköğretim okulu bulunmaktadır.

Bu medresede talebelerin yararlanması için bir de kütüphane kurulmuştur (bk. MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ).

Çeşitli divan kayıtlarında Mahmud Paşa Mahkemesi'nin adı geçmekle beraber mahkemenin, cami içinde işlevleri tam olarak bilinmeyen odalarda hizmet gören bir kurum olarak mı yoksa bağımsız bir yapı olarak mı inşa edildiği anlaşılamamıştır. Külliye de yer alan sıbyan mektebi ve imaretten ise günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

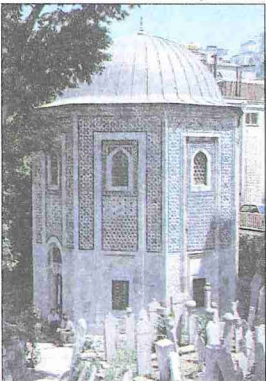
Cami avlusunun doğu yönündeki kapısı önünde dört yüzlü bir meydan çeşmesi mevcuttur. Sivri kemerli, nişli üç yüzünde çeşme vardır. Birkaç defa tamir gören yapı son yıllarda yenilenmiştir. Vaktiyle cami avlusunun Nuruosmaniye yönünde 1025 (1616) tarihli bir çeşme bulunuyordu. Dârüssaâde Ağası Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırılan bu çeşme daha sonra yerinden sökülüştür. Cami avlusunda yine aynı kişi tarafından inşa ettirildiği bilinen sebil ise günümüze kadar gelmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 64; Aziz Ogan, *Mahmud Paşa Külliyesi*, İstanbul 1951; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 109-110; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi III*, s. 443-451; a.e., IV, s. 615; a.mlf. – İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi'mârisi*, İstanbul 1976, s. 72-73, 110-112, 166; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mi'mârisi*, İstanbul 1976, s. 83-85; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mi'mârisi*, İstanbul 1986, s. 85-86; Eminönü Camileri (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 127-131; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1989, s. 128-130; Doğan Kuban, *İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998, s. 89-92; a.mlf., "Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİst.A*, V, 268-271; W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihî Topografyası* (trc. Ülker Sayın), İstanbul 2001, s. 330, 350-351, 433-435; Mustafa Ayaşlıoğlu, "İstanbul'da Mahmud Paşa Türbesi", *Güzel Sanatlar*, sy. 6, İstanbul 1949, s. 148-158; A. Süheyl Ünver, "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", *VD*, sy. 4 (1958), s. 65; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, s. 214, 216-218.

FİLİZ GÜNDÜZ

Mahmud
Paşa
Türbesi

MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ

Mahmud Paşa'nın
(ö. 878/1474)

İstanbul'da kendi adını taşıyan
semte yaptırdığı medresede
kurduğu kütüphane.

Fâtih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Mahmud Paşa, İstanbul'da bir cami etrafında toplanan medrese, imaret, sıbyan mektebi, mahkeme, türbe,

MAHMUD PAŞA KÜTÜPHANESİ

hamam gibi bölümlerden meydana gelen bir külliye kurmuş, bu külliye de yer alan medresenin (877/1472-73) talebelerinin yararlanabilmesi için de bir kütüphane tesis etmişti. Medresenin 878 (1473-74) tarihli vakfiyesinin *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'ne kaydedilen özetinde buraya verilen 195 kitap, adları belirtilmeden çeşitli konu başlıkları altında sadece her konudaki kitap adedi söylenerek zikredilmiştir. Vakfiyesine göre medrese kütüphanesine günlük 5 akçe ücretle hâfız-ı kütüb tayin edilmiştir. Muhtelif vakıf kayıtlarından Mahmud Paşa Medresesi hâfız-ı kütübüne yemek bedeli (taâmiye) verildiği de anlaşılmaktadır (BA, MAD, nr. 5102, s. 79, 140, 463, 510).

Bazı vakıf kayıtlarına göre Mahmud Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplar, medrese odaları zemin seviyesinde inşa edildiği ve arka pencereleri de bulunmadığı için hava ve güneş alamadığından (Kütükoğlu, s. 108) gerektiği gibi korunamamış, zamanla bir kısmı harap olmuştur. 1130 (1718) tarihli bir kayıta kütüphane tamiiri için 2400 akçe harcadığı belirtilmektedir (Evkâf-ı Hümâyun Müfettişliği, nr. 109, s. 16-18). Medrese ayrıca 1197 (1783), 1248 (1832), 1257 (1841) ve 1290-1291 (1873-1874) yıllarında tamir görmüştür.

13 Zilkade 1191 (13 Aralık 1777) tarihli bir vakıf kaydına göre kütüphanedeki dolaplarda bulunan kitapların elli yıldan beri açılıp sayılmadığından toz toprak içinde kaldığı ve bir kısım kitapları böceklerin yediği medrese öğrencileri tarafından haber verilince vakfın mütevellisi ve Evkâf-ı Hümâyun müfettişliğince görevlendirilen kişiler dolapları açıp kitapları temizledikten sonra saymışlar, bunları hâfız-ı kütübe teslim ederek yeni bir defterin hazırlanmasını istemişlerdir (VGMA, nr. 741, s. 336). Dârüssaâde ağasının gönderdiği Safer 1192 (Mart 1778) tarihli bir yazıdan anlaşıldığına göre medresedeki dolapta bulunan 341 cilt kitap tamir edilmiş ve kütüphanenin çalışma düzeni yeniden belirlenmiştir (VGMA, nr. 741, s. 340).

Daha sonraki tarihlerde de kütüphanenin fizikî durumunda bir iyileşme olmadığının kitapların korunması için bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. 19 Nisan 1326 (2 Mayıs 1910) tarihli bir belgede, bu tarihte kütüphaneler müfettişi bulunan Hasan Tahsin Efendi'nin bildirdiğine göre Mahmud Paşa Medresesi'ndeki kütüphanede mevcut bazı kitaplar rutubet sebebiyle büyük zarara uğradığından ge-

çici olarak Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve burada camekânlı bir dolap içine yerleştirilmiştir. Ancak yirmi beş kitap rutubetten külçe haline geldiğinden bir sandığa yerleştirilerek kaldırılmıştır (BA, MF, KTV, Dosya nr. 6, Evrak nr. 25). Yine Hasan Tahsin Efendi, koleksiyonda mevcut kitaplar sayıldığında kütüphanede 364'ü Mahmud Paşa, 118'i İzmirli Mustafa Efendi vakfından olmak üzere 482 kitap bulunduğunu ve bazı hayır sahipleri tarafından vakfedilmiş olup kütüphane defterine kaydedilmemiş daha otuz iki kitabın mevcut olduğunu tesbit etmiştir (BA, MF, KTV, Dosya nr. 6, Evrak nr. 35). 29 Haziran 1329 (12 Temmuz 1913) tarihli bir belgede ise Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki dolaplara yerleştirilen Mahmud Paşa Medresesi kitaplarının yapraklarının birbirine yapışmaması için dolaplara raflar yapılması istenmektedir (BA, MF, KTV, Dosya nr. 8, Evrak nr. 10). Mahmud Paşa Kütüphanesi 1914 yılında Sultanselim'de kurulan kütüphaneye, 1924'te Murad Molla Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Küçük koleksiyonların bir merkezde toplanması amacıyla 1949 yılında Süleymaniye'de kurulan kütüphaneye birçok küçük kütüphaneye birlikte Mahmud Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplar da taşınmış olup halen Süleymaniye Kütüphanesi içinde bulunmaktadır (Dener, s. 58-59). Bugün Mahmud Paşa Kütüphanesi'nde 359 yazma eser mevcut olup *Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi ve Rüstem Paşa Kütüphanesi Defteri* adıyla katalogu da yayımlanmıştır (Dersaâdet 1311).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 43; A. Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Nottarı I*, İstanbul 1947, s. 13-14; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 58-59; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 443; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 28; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 108-111; Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Leiden 2001, s. 307-310.

İSMAİL E. ERÜNSAL

MAHMÛD-ı PESÎHÂNÎ

(محمود پسیخانی)

(ö. 831/1428)

Dinî-tasavvufî bir hareket olan
Noktaviyye'nin kurucusu
(bk. NOKTAVİYYE).

MAHMUD RÂİF EFENDİ

(ö. 1807)

Osmanlı reîsülküttâbı ve ıslahat yazarı.

Hâcegândan İsmâil Efendi'nin oğludur. İngiliz lakabıyla anılır. III. Selim devri yenilenme faaliyetleri (Nizâm-ı Cedîd) içinde önemli bir yer işgal eder ve daha ziyade bu dönemle ilgili eseriyle tanınır. Klasik eğitimi tamamladıktan sonra Tahvil Kalemî'nde çalışmaya başladı. Ardından Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Kalemî'ne geçti (1793). Londra'da dâimî elçiliğin kurulması üzerine buraya ilk Osmanlı elçisi olarak gönderilen Yûsuf Âgâh Efendi'nin maiyetinde sirkâtipliğine tayin edildi (12 Ağustos 1793). Temmuz 1797 tarihine kadar Londra'da kaldı. Dönüşünde Haremeyn mukâataacılığı pâyesini aldı. Fransa'nın Mısır'a saldırmasıyla meydana gelen Osmanlı-İngiliz ve Rus ittifakı çerçevesinde Fransız kuvvetleri tarafından ele geçirilen Venedik denizinde bu cumhuriyete ait, Korfu başta olmak üzere çevredeki adaların zaptı harekâtına iştirak etmek ve Rus donanmasıyla irtibatı sağlamak için Donanma müsteşarı sıfatıyla Kaptanıder-yâ Abdülkadir Paşa'nın yanına verildi; bu savaş esnasında Ruslar'la olan yazışma ve görüşmeleri üstlendi (Ekim 1798 – Haziran 1799). İstanbul'a dönünce rikâb-ı hümâyun beylikçisi oldu. İngilizler'in de yardımıyla Fransızlar'ın Mısır'dan çıkarılması amacıyla yola çıkan Sadrazam Yûsuf Ziyâeddin Paşa'nın maiyetinde el-Arîş'e gitti ve İngilizler'le olan görüşmeleri yürüttü. Dönüşünde, Mısır'da kalması gereken sadâret kethüdâsı Osman Efendi'ye vekâlet etti (1800). 1800 Ağustosunda reîsülküttâb oldu ve 1804 Ağustosuna kadar bu görevde kaldı. Aralık 1806 – Şubat 1807 arasında rûznâmçe-i evvel vekili olarak görev yaptı. Şubat 1807'de Karadeniz Boğazı, Anadolu ve Rumeli yöresindeki müstahkem mevkiilerin inşaat işleriyle görevlendirildi. 17 Rebülevvel 1222'de (25 Mayıs 1807) çıkan Kabakçı isyanı esnasında kaçarken Sarıyer'de öldürüldü. Terekesinin tesbiti neticesinde mal varlığının borçlarına yetmediğinin görülmüş olması o dönemin ricâli gibi şahsî zenginlik peşinde koşmadığını gösterir. Kabri Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı'ndadır.

Mahmud Râif çeşitli alanlarda bilgisini arttırmaya çalışmış, devletler hukuku, tarih, coğrafya, harita / plan çizimi ve siyaset ilmine özel ilgi duymuş, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmiş, daha Londra'ya gitmeden önce Fransızca öğrenmiş, vata-